

Eesti Keele Kaitse Ühing meenutab 16. mail täituvat Johann Voldemar Jannseni 200. sünniaastapäeva Raadi kalmistul. Mälestame ja süütame küünlad suurmehe auks tema mälestuskivi juures.

Johann Voldemar Jannsen – 200. Ta oli mees, kes rajas pideva eestikeelse ajakirjanduse ja seisis uue kirjaviisi võidulepääsu eest

Reet Vääri

Ei ole just palju inimesi, kelle kohta saab öelda, et nendeta oleks ajalugu läinud hoopis teistmoodi. Johann Voldemar Jannsen (16.05.1819–13.07.1890) oli üks nendest. Terase saksakeelse noorukina seadis ta kõrged sihid: tõsta maarahvas eesti rahvaks, äratada eesti keel ja meel ning seista kirjaviiside heitluses uue kirjaviisi poolt, anda eestlastele pidevalt ilmuv omakeelne ajaleht. Jannseni tegevust Eesti kultuuriloos ei saa kuidagi alahinnata – see on ajastuülene, Jannseni “juurikas” on sügaval rahva südames ja Eestimaa mullas. Ilma uueneva keeleta ei saanuks sündida uut (aja)kirjandust. Ta oli mees, kes rajas eesti ajakirjanduse.

Jannsen sündis 1819. aastal Vändra mõisas Tõrvaaugu kõrtsimehe ning möldri pojana, sai haridust kihelkonnakoolis ja jõudis köster-kooliõpetaja ametisse. Aga ambitsioonika mehe unistused olid palju suuremad. Kokkupuuteid ajakirjandusega oli Jannsenil juba päris noores eas. Nimetagem siinkohal vaid üht – Jannseni kirjutatud jätkuväljaannet Sõnumitooja (“Sannumetoja”, alapealkirjaga “Uut ja Wanna Marahwa rõmuks ja õppetuseks”), mida Tartus ajavahemikus 1848–1860 ilmus ebaregulaarselt seitse annet („trükkitud Laakmanni kirjadega”), kokku poolteist tuhat lehekülge lugemist.

Sõnumitoojat võiks nimetada populaarseks kirjandusalmanahhiks, kus peale muganduste ilmus Jannseni algupärandeid. Tema teadaoleva 224 proosateose seas on ülekaalus külajutud ja jutustused ajaloolistest isikutest, rohkesti on laiendatud anekdoote. Nende esmailmumiskohtadeks olidki Sõnumitooja ja Pärnus väljaantav Maarahva Kalender.

Unistus – oma ajaleht – kolm katset

1851. aastal tuli köster-kooliõpetaja Johann Voldemar Jannsen perega Vändrast Pärnusse rahvakooliõpetajaks, kaasas seitsmeaastane ilusate eesnimedega tütar Lidia Emilie Florentine Jannsen, hilisem poetess Lydia Koidula. Jannsen tegi siin oma kolmanda katse saada tsaarivõimudelt ajalehe väljaandmisluba. Varasemad katsed olid ebaõnnestunud. Nikolai I ajal ei sallitud niisuguseid asju: milleks matsidele oma leht? Ebaedu oli teinud Jannseni ettevaatlikuks – uut taotlust ei esitanud ta mitte enda nimel, vaid tema palvel tegid seda kaks trükkalit – Friedrich Wilhelm Borm Pärnust ja Heinrich Laakmann Tartust. Toimetajatena olid vastavalt ette nähtud pastorid E. W. Schultz ja A. H. Willigerode.

19. sajandi keskel Vene tsaaririiki tabanud vapustuste järel sai troonile uus isevalitseja, keiser Aleksander II, kes oli sunnitud muutunud poliitiliste olude tõttu ellu viima (ajutist) leebemat sisepoliitikat, ja seetõttu osutus olukord mõnevõrra soodsamaks ka ajalehtede asutamisel. Pealegi olid lätlased saanud juba loa uue ajalehe väljaandmiseks. Tark Jannsen oli sellele avalduses vihjanud.

Nii juhtuski see, millest Jannsen oli unistanud: 1856. aasta lõpul saabus tsaarivõimudelt jaatav otsus mõlemale avaldusele. Jannsen ütles Laakmannile Tartus ära ja valis Pärnu, kus hakkas tegema ettevalmistusi ajalehe väljaandmiseks. Otsustati, et mõlemad lehed hakkavad ilmuma ühel ja samal ajal järgmise aasta keskel. Tegelikult jõudis Jannsen ette, Pärnu Postimees (Perno Postimees ehk Näddalileht) hakkas varem ilmuma, lehe esimene number nägi Pärnus ilmavalgust **5. (17.) juunil 1857**. Tartus hakkas ilmuma “Tallorahwa postimees”.

Pidev eestikeelne ajakirjandus

Kes meist ei teaks ajalehe esimese numbri alguspöördumise “Postimehhe esimene terretamine” tervitusvärssi “Terre, armas Eesti rahwas!”!

“Tere, armas eesti rahvas” kuulutas sümboolselt rahvusliku ärkamisaja algust.

Jannsen pöördus rõhutatult eestlaste (mitte lihtsalt maarahva) poole, süvendades nii rahvustunnet ja virgutades rahvuslikku teadvust. Jannsen hoidis rahvusküsimust kesksel kohal, tähtsustades seejuures eriti sisukama ja parema hariduse vajadust. Häbeneda tuleb rumalust, aga mitte ialgi oma päritolu ja emakeelt. “Häbbenegem ennast allati, kui rummalad olleme, agga ei ial mitte sepärrast, et eestlased olleme. Ennam ei wõi ükski olla kui innimenne ja innimenne on eestlane ka ...” (1859: 13).

Pärnu Postimehe juturubriigiga pani Jannsen aluse ilukirjanduse avaldamise traditsioonile eestikeelses ajakirjanduses. PP oli põhiilmelt rahvaalgustuslik väljaanne. Tagasihoidlikult ja piiratud võimalustega alustanud ajaleht omandas Jannseni oskusliku tegevuse tulemusena paari aastaga ülemaalse populaarsuse. Leht ilmus kvartkaustas, kaheksaleheküljelisena kahel veerul. Maakihelkondadest oli leht populaarseim Pärnu-, Viljandi-, Võru- ja Tartumaal.

Pärnu Postimees esindab nn personaalset ajakirjandust

Rahva lugemisvarana oli tol ajal väga oluline osa kalenderperioodikal. 19. sajandi teisel poolel tuleb kalendreid üha juurde, neid andsid välja traditsioonipäraselt trükkalid, aga ka raamatukaupmehed jt. Kalendrite tiraažid olid üsna suured, mis näitab nende lugemistraditsioonil põhinevat populaarsust. Näiteks ulatusid jõukamate äriettevõtete reklaamkalendrite tiraažid 30 000 – 50 000ni. Jannseni Pärnu Postimehe tellijate arv oli lehe enda andmeil 1862. aastal 2262 (lugejaid oli muidugi mitu korda rohkem, sest maal telliti lehte tihti mitme pere peale kokku, hiljem need köideti ja loeti kui raamatuid). Pärnu Postimees kerkis tõsiseltvõetavaks konkurendiks kalendritele.

Tänapäeval hakkame unustama, et eesti keel on vabanenud saksa keele tunnustest, üle elanud vene keele mõjud ja nüüd kipume liiga kergesti alluma inglise keele pealetungile. Suure õhinaga tormatakse omaks võtma kõike võõrast, mis väljastpoolt tuleb. Kui meil on praegu õnn kasutada kaunist eesti kirjakeelt, on see aastakümnete ja -sadade arengu tulemus. Tänapäevaste keelekasutajate ülim mõte võiks olla nagu Jannsenilgi – eesti keele ja kultuuri au sees hoidmine. “On kegi lammas, siis on Saksa lammas nisamma lammas kui Eesti lammas” (1860: 33).

Tartu vaim

Tartus ilmuma hakkava Eesti Postimehe (Eesti Postimees ehk Näddalaleht ma- ja linnarahwale) esimene number kannab kuupäeva **1. jaanuar 1864.**

Pärnu Postimehe edust innustatuna otsustas Jannsen loobuda koolmeistriametist ja pühenduda ainult ajakirjanikutööle. Ta siirdus perega Tartusse, kus uskus leidvat rohkem lugejaid ja kaastöölisi kui Tallinnas, kus ta ka oli maad kuulamas käinud.

Jannsen jätkas nendesamade probleemide ja ainevaldkondade käsitlemist, millega alustas Pärnu Postimehes. Jätkus tema tasa ja targu liin, et kenasti läbi saada ülemate, “roakatsujate” (tsensurid) ja teistegagi. Eesti Postimehe lisalehtedest olulisemaks oli ilukirjanduslikku materjali pakkuv Eesti Postimehe jututuba (Eesti Postimehe juttotubba), mida toimetas väljaandja tütar Lydia, selle ajastu tippluuletaja Koidula.

Eesti Postimees käsitles maa ja valla omavalitsustega seotud probleeme, taunis väljarändamist, avaldas tehnika- (raudtee, aurulaev jm) ja välisuudiseid, sõnumeid seltsielust, laulupeost jm. Tähtsal kohal oli koolide ja laiemalt haridusega seotud temaatika.

Väga oluline muutus oli üleminek uuele kirjaviisile 1879. aastal. Juba 1867. aastal arenes poleemika uue kirjaviisi ümber. Selle algatas Carl Robert Jakobsoni pala “Koolmeister ja koliwannem” (1867: 9). Jannsen ei olnud põhimõtteliselt uuenduse vastu, kuid pidas õigeks rahulikku, selgitustega üleminekut. Lehes avaldati sõnumeid, et kohtumehed, vallavanemad ja koolmeistrid on otsustanud uue kirjaviisi tarvitusele võtta.

“Suur sulesõda”

Jannseni huvi ja tegevus Tartu-perioodil suundus mitmesse harusse: ta jagas end ajalehe, laulupeo, muusika, kirjanduse, teatri, eestluse, rahvusliku liikumise jm vahel. Esile oli kerkinud noor võistleja Carl Robert Jakobson oma 1878. aastal Viljandis ilmuma hakkava Sakalaga. “Suur sulesõda” Jakobsoni ja Jannseni vahel algas Jakobsoni kaastööga Eesti Postimehes 1865. aasta lõpul ja kestis 1871. aastani. Jakobson kritiseeris teravalt pastoreid, kaasa arvatud Jannsenit.

“Suur sulesõda” oli sisuliselt samm moodsa demokraatliku ajakirjanduse poole

Poleemika oli uus žurnalistlik vorm eesti ajakirjanduse ajaloos. Kindlasti oli see ulatuslik poleemika otsustavaks tõukeks, mis mõjutas Jannsenit sulgema oma leht Jakobsonile.

Teravalt ilmnes nende erimeelsus usuküsimustes (Jakobsoni hernhuutlikud ja Jannseni luterlikud vaated), suhtumine rüütelkonda jm. Käremeelne Jakobson ja erudeeritud Jannsen ning Jakob Hurt kujunesid rahvusliku liikumise keskseteks figuurideks. Rahvuslik liikumine oma ettevõtmiste, vastuolude ja lõhenemisega leidis kajastamist nii Jannseni kui Jakobsoni lehes.

Objektiivne esituslaad

Eesti Postimees liikus Jannseni toimetamisel objektiivse esituslaadi suunas. Enam polnud vajadust mina-sina vahekorra järele lehes, otsepöördumisi uudiste ja sõnumite edastamisel. Kaastööliste hulgas oli haritud inimesi, nagu F. R. Kreutzwald, J. Adamson, J. Hurt jt,

kaastöö sisuline ja vormiline tase oli tuntavalt tõusnud. Üleminek uuele vahendusstiilile oli põhiliselt toimunud paari aastakümne jooksul, üleminek uuele kirjaviisile (1879) tähistas olulist sammu eesti keele arengus.

Jannseni ideoloogilises programmis oli kesksel kohal eestlaste kui rahvuse eneseteadvuse kujundamine. Ta lähtus rahvaste ja rasside võrdsusest humanismiidee ning kristliku demokraatia alusel. Jannseni maailmavaate püsikomponent religioossus peegeldus läbivald ta ajakirjanduslikus ja kirjanduslikus töös.

Kokkuvõtteks. Jannsenit võib eriti esile tõsta Pärnu Postimehe (1857–1863) ja Eesti Postimehe toimetajana (1864–1880), esimese kutselise ajakirjanikuna, uue kirjaviisi juurutajana, tõusva eesti intelligentsi tähtkujuna, rahvusliku liikumise vaoshoitud suuna esindajana, kelle eestvõttel pandi käima rida märkimisväärseid üritusi: Vanemuise selts, Eesti põllumeeste selts, Eesti kirjameeste selts, esimene üldlaulupidu 1869, Aleksandrikooli peakomitee jt.

Jannsen oli hea rahvakeele tundja, eesti koorilaulu edendaja, tõlkelaenulise jutu- ja luuleloomingu, vähenõudlike naljamängude ning Eesti hümnid "Mu isamaa, mu õnn ja rõõm" teksti looja. Teda võib õigustatult pidada eesti rahvuse vaimseks isaks, keda ajakirjanikuna kutsuti hellitavalt Postipapaks.

Jannsen oli ettevõtmiste vaimne isa, innustaja ja suunaja. Ta püüdis lehes kõike kajastada ikka oma vaoshoitud ja teadmisi rõhutava hoiakuga, jätkates rahvavalgustuslikku joont, pakkudes harivat lugemist, toetades haritumat ja kristlikult moraalsemat elu, aga ega see nii kerge olnudki. Aeg oli edasi läinud. Lugejaskonna üldine haritus oli mõnevõrra tõusnud, ajalehelt osati juba midagi nõuda. Jannseni ja lehe osa oli rahvusliku liikumise ajal, eriti esimese üldlaulupeo ettevalmistamisel, märkimisväärne.

Suurtegiijate lahkumine areenilt lõpetas ühe lehekülje eesti kultuuriloos: Jannseni ränk halvatus 1880. aastal viis ta avalikust elust eemale; 43aastase Koidula surm 1886; 41aastase Jakobsoni surm 1882; Friedrich Reinhold Kreutzwaldi surm 1882 ja Hurda siirdumine 1880. aastal Peterburi eesti Jaani koguduse pastoriks märkisid sisuliselt rahvusliku liikumise lõppu algaval venestusperioodil.

Järeldõnaks. Olen ise kaugete esivanemate kaudu Jannseni suguvõsast, minu ema Liidia Jensen-Pärtel on sündinud Vändras ja maetud Väandra kalmistule Jensenite hauaplatsile.